

Radmila PAVLÍČKOVÁ

„Dobrá památka“, pohřební kázání a starší dějepisectví. Německé pohřební kázání nad kardinálem Harrachem z roku 1667.*

Pauper ubique jacet, sed ad atria grandia Magni/ Praesulis ERNESTI, pauper ubique sedet.

Die armen liegen da vnd dort,/ Gar wenig hülfft man ihnen fort,/ Ernestvs gibt bey Seiner Pfort.

Žebráci sem i tam ležejí,/ málo kdo nad nimi se slituje,/ před domem Arnošta se dějí/ a on jim almužnu uděluje.¹

Na podzim roku 1667, 25. října, zemřel ve Vídni pražský arcibiskup kardinál Arnošt Vojtěch Harrach (1598-1667) a byl pohřben ve Vídni v rodové hrobce v augustiniánském dvorském kostele. O tři týdny později, ve dnech 16. – 18. listopadu, se v katedrále sv. Víta v Praze konaly tří denní exequie se třemi kázáními: latin-

---

* Příspěvek vznikl s podporou stipendia Knihovny vévody Augusta (Herzog August Bibliothek) ve Wolfenbüttelu a s podporou Grantové agentury České republiky (Post-doc grant 404/05/P579). Za povolení publikovat titulní list pohřebního kázání děkuji Benediktinskému opatství Rajhrad a Památníku písemnictví na Moravě.

¹ Christian Augustin PFALTZ Z OSTRIGA, *Ehren-Crone Bey Dem Ertz-Bischofflichen Leichen-Begängnüß, Des Hochwürdigsten, in Gott Erleuchtigsten, des Heiligen Röm. Reichs Fürsten, Herrn, Herrn Ernesti Adalberti, Der Heil. Röm. Kirchen Tit. S. Lavrentii in Lucina, Prioris Presbyterorum Cardinalium, Cardinalis von Harrach, Ertz-Bischoffes zu Prag, Bischoffes zu Trient, des Heil. Apostolischen Stuels zu Rom Erbohrnen Legati, des Löbl. Königreichs Böhaimb Primatis, Röm. Kays. May. Würcklichen Geheimben Rath, vnd dero Königl. Erbländern Comprotectoris, des Crentz Ordens mit dem Rothen Stern, durch Böhaimb, Mähren, Schlesien vnd Pohlen General Obristen Magistri, vnd der Löbl. Pragerischen Carolo-Ferdinandeischen Vniversität Cancellarij Perpetui, Anno 1667, den 18. Novemb. In der Königlichen Haupt-Kirchen St. Viti, in einer hochbetrauerlichen Leichen-Rede vorgestellt...*, Prag 1667; Jan Tomáš Vojtěch BERGHAEUER, *Protomartyr poenitentiae eiusque sigilli custos semper fidelis divus Joannes Nepomucenus S. Metropolitanae ecclesia Pragensis ad S. Vitum M. in Regno Boemiae canonicus, reginae Joannae confessarius et regius eleemosynarius...*, Praha 1736; František BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhův českých II/3*, ed. Antonín REZEK, Praha 1880, s. 374; František KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach, kardinál sv. církve římské a kníže arcibiskup pražský. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od roku 1623-1667*, Praha 1886, s. 584.

ským, které pronesl jezuita Christophorus Todtfeller, českým, jehož autorem je svatovítský probošt Václav František Caelestinus z Blumenbergu, a třetího dne německým kázáním, jež proslovil Christian Augustin Pfalz z Ostriga, svatovítský kanovník, řádný dómský kazatel a asesor arcibiskupské konzistoře. Všechna kázání, včetně proslovu Václava Samuela Hatasse, rektora arcibiskupského semináře, byla ještě téhož roku vytištěna Praze,² ve Vídni navíc vyšel tiskem soubor emblematických oslavujících zesnulého kardinála.³

Podobná posmrtná apoteóza významného církevního hodnostáře, téměř půlstoletí spolutváře církevní politiky ve střední Evropě a člena rodu úzce spjatého s císařským dvorem, není v polovině 17. století ničím neobvyklým. Podobně velkoryse pojaté tištěné funerální památky, zahrnující tisky pohřebních kázání, castra doloris, popisů pohřebních průvodů, či grafiky zachycující vystavené tělo zesnulého najdeme v této době téměř vždy u panovníků,⁴ významnějších duchovních i světských aristokratů, říšské knížecí biskupy a arcibiskupy nevyjímaje. Ojedinelá není ani kumulace několika podobných tisků věnovaných jednomu církevnímu hodnostáři. Zvláště stál-li zesnulý v čele několika diecézí, nechávají tamní kapituly tisknout pohřební kázání proslovená při místních exequiích.

Touha zachovat dobrou památku a zůstat i po fyzické smrti přítomen ve světě živých našla s pozdním středověkem a počátkem raného novověku nová média a nové formy. Stále větší význam začíná mít – v souvislosti se „zpisemněním“ společnosti 16. století – tištěné slovo, jež je s to sdělit žádoucí poselství o zesnulém jasně a jednoznačně, vytvořit obsáhlou verbální posmrtnou památku a nabídnout celistvý životní příběh, odkazující k jeho významným činům a příkladným ctnostem. Tištěné slovo nabízí komemorativní kultuře dosud netušené možnosti. Explozi

² Václav Samuel HATASS, *Decima gratitudinis, Mense Decembri, Eminentissimo ac Reverendissimo Principi Domino, Domino Ernesto Adalberti S.R.E. Tit: S. Laurentii in Lucina Priori Presbyterorum Cardinalium, Cardinali ab Harrach...*, Pragae 1667; Christophorus TODTFELLER, *Acervus tritici vallatus liliis hoc est Eminentissimus et Reverendissimus Princeps ac D.D. Ernestus Adalbertus... Cardinalis ab Harrach... ingressus sepulchrum in abundantia sicut acervus tritic in tempore suo*, Pragae 1667; Václav CAELESTINUS Z BLUMENBERGA, *Odchod poslední z Světa tohoto k budoucí slávě Jeho knížecí Milosti nejdůstojnějšího a vysoce osvíceného knížete a pána p. Arnošta Vojtěcha S. římské církve Tit: S. Vavřince in Lucina presbytera, kardinála z Harrachu...*, Praha 1667; Ch. A. PFALTZ Z OSTRIGA, *Ehren-Crone*. Edice tohoto kázání je součástí připravované monografie o pohřebních kázáních nad (arci)biskupy v raném novověku.

³ *Triumphus in Mortem Eminentissimi Celsissimique Principis Cardinalis ab Harrach ... per Excellentissimum D.D. Ferdinandum S.R. Imp. Comitem ab Harrach... Nepotem Dilectissimum Celebratus eidemque Adumbratus et Dicitus...*, Viennae 1667; Alessandro CATALANO, *La Boemia e la riconquista delle coscienze. Ernst Adalbert von Harrach e la Controriforma in Europa centrale (1620-1667)*, Roma 2005, s. 506.

⁴ Philippine CASAROTTO, *Kaiserliche Leichenpredigten aus der UB Wien, der ÖNB und der Stiftsbibliothek Klosterneuburg: eine bisher vernachlässigte Gattung*, in: *Mitteilungen der Vereinigung österreichischer Bibliothekarinnen und Bibliothekare* 55/2002, č. 3-4, s. 72-78; TÁŽ, *Katholische Leichenpredigten auf die Habsburgerkaiser 1519-1792. Bestandsaufnahme und Gattungsmerkmale*, in: R. LENZ (Hg.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Bd. 4, Stuttgart 2004, s. 459-476.

pohřebních kázání v raném novověku je ovšem nutno vnímat zároveň v souvislosti s konfesními změnami, neboť odlišné konfese směřovaly k médiím posmrtné památky odlišná očekávání.

V luteránském prostředí, které pro období od poloviny 16. do poloviny 18. století zaznamenává skutečně masivní užívání této literatury, byla motivace lidí investovat do tisků pohřebních kázání dána především důvody teologickými. Rozchod s katolickým pojetím spásy, odmítnutí očistce a tím i aktivit pozůstalých ve prospěch spásy duše zesnulého (zádušní mše, modlitby, almužny) znamenal hluboký zásah do tradičního propojení světa živých a mrtvých, a tuto mezeru bylo nutno zaplnit. Namísto péče o mrtvé a systému přímluvných modliteb se do centra protestantského pohřbu dostávají „živí“, tedy pozůstalí souvěrci, jež je možno při uložení mrtvého těla do země poučit slovem Božím a následovánímhodným příkladem dobrého života a dobré smrti právě pohřbívaného člena komunity. Pohřební kázání se tak dostávají do samotného centra pohřbu, mají význam útěšný a didaktický a směřují (oslavou a dobrou vzpomínkou na zesnulého) k živým. V protestantském prostředí se tisky pohřebních kázání, hojně zastoupené i v nižších sociálních vrstvách, staly oblíbenou útěšnou literaturou a patřily k základním prvkům nově koncipované komemorativní kultury.⁵

V katolickém konfesním okruhu se v průběhu druhé poloviny 16. století začíná rovněž do tisků pohřebních kázání investovat a zdá se, že jejich obliba přetrvává (podobně jako v prostředí luteránském) do poloviny či konce 18. století. Prioritou hmotných investic zesnulého (distribuovaných testamentárně) a pozůstalých ovšem zůstává péče o ukrácení očistcového trápení fundacemi zádušních mší, rozdělováním almužen, zbožných odkazů apod. Přesto se tisky pohřebních kázání zapojují do tradiční duchovní formy komemorace a zrcadlí její podstatu (zejména explicitními připomínkami očistce a výzvami k modlitbám za duši zesnulého), ovšem objevují se téměř výhradně ve vyšších společenských vrstvách (panovník, šlechta, biskup, představení klášterů) a důvody jejich financování je nutno hledat zejména v rovině reprezentace zesnulého, rodu a instituce, v níž působil.⁶

---

⁵ Množství luteránských pohřebních kázání odpovídá tradiční zájem německé historiografie, současný stav jejich katalogizace a interdisciplinárního badatelského využití. Rudolf LENZ (Hg.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Bd. 1. Köln/Wien 1975; Bd. 2., 3. Marburg 1979, 1984; Bd. 4. Stuttgart 2004. Online katalog *Forschungstelle für Personalschriften* v Marburgu viz: www.uni-marburg.de/fpmr; Maria ARNOLD, *Die Leichenpredigten der Herzog August Bibliothek und ihre Erschliessung*, in: *Überlieferung und Kritik. Zwanzig Jahre Barockforschung in der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel*, Wiesbaden 1993, s. 105-112; Online katalog tištěných kázání *Herzog August Bibliothek* ve Wolfenbüttelu viz: http://avanti.hab.de/hab_db/lpx/html/start_ger.html.

⁶ Výzkum katolických pohřebních kázání je na svém počátku. První práce, která výrazněji tematizovala tento pramen, se objevila r. 1999 a její autoři byli nuceni konstatovat, že jejich mnohasetstránkový sborník se zabývá pramenem, jenž dle názoru řady badatelů vůbec neexistuje. Birgit BOGE – Ralf Georg BOGNER (Hrsg.), *Oratio Funeris. Die katholische Leichenpredigt der frühen Neuzeit. Zwölf Studien. Mit einem Katalog deutschsprachiger katholischer Leichenpredigten in Einzeldrucken 1576-1799 aus den Beständen der Stiftsbibliothek Klosterneuburg und der Universitätsbibliothek Eichstätt*, Amsterdam/Atlanta 1999. Poslední marburská konference v r. 2004 a z ní

Pohřební kázání můžeme sledovat z mnoha úhlů pohledů a zejména německá historiografie, zabývající se intenzivně katalogizací a výzkumem luteránských pohřebních kázání, prokázala výpovědní možnosti tohoto pramene pro řadu vědních disciplín (genealogie, historie, medicína, literární věda a historie, muzikologie atd.) a celou škálu historických i interdisciplinárně pojatých témat (životopisy, dějiny rodiny, gender history, dějiny dětství, smrti, cestování, vzdělávání atd.).⁷ Nejstarší a tradiční způsob využití luteránských pohřebních kázání přitom představuje vytěžení genealogických a životopisných údajů.⁸ V rané fázi svého vývoje, v 16. století, sice kázání nesledovala jednotné schéma výstavby a kazatelé přistupovali různě zejména k propojení, resp. oddělení slova Božího od tzv. personálií. Život zesnulého mohl být zcela vynechán nebo jen krátce zmíněn po vlastním kázání, integrován do textu kázání nebo pojednán v samostatném rétorickém vystoupení v rámci pohřbu.⁹ Od 17. století se ovšem ustálil a začal být obecně přijímán třetí model, tedy životopis, který se jako samostatný text přimyká ke kázání, jež se plně koncentruje na výklad slova Božího. Katolický konfesní okruh navazoval při konstrukci životopisu na tradici středověké hagiografie a chvalořeči s jejich katalogem ctností. V katolických pohřebních kázáních jsou proto životopisné údaje jejich integrální součástí (také proto bývají často tato kázání v rozličných databázích evidována, byť obsahují detailní líčení života, jako „bez životopisu“) a blíží se světeckým chvalám. Panegyrický charakter pohřebních kázání a skrytost životopisných dat byly patrně důvodem malého zájmu historiků o tento typ pramene.¹⁰ Hodnocení pramenného potenciálu katolických pohřebních kázání pro zpřesnění biografických informací bývá v historických pracích rozdílné – od konstatování, že sotva kdy obsahují konkrétní životopisné údaje, a pokud ano, mají podřadnou funkci,¹¹ přes jejich vysoké ocenění jako vydatného biografického pramene¹² po

---

vzešlý sborník ohlašuje (několika příspěvky věnovanými katolickým pohřebním kázáním) růst zájmu o toto téma, viz: Rudolf LENZ (Hg.), *Leichenpredigten*, Bd. 4, Stuttgart 2004.

⁷ Rudolf LENZ, *De mortuis nil nisi bene? Leichenpredigten als multidisziplinäre Quelle unter besonderer Berücksichtigung der historischen Familienforschung, der Bildungsgeschichte und der Literaturgeschichte*, Sigmarining 1990.

⁸ Tamtéž, s. 22-32.

⁹ Cornelia Niekus MOORE, *Das erzählte Leben in der lutherischen Leichenpredigt, Anfang und Entwicklung im 16. Jahrhundert*, in: *Wolfenbütteler Barocknachrichten* 29/1, 2002, 3-32; TÁŽ, *Patterned Lives. The Lutheran Funeral Biography in Early Modern Germany*, Wiesbaden 2006 (=Wolfenbütteler Forschungen, Bd. 111).

¹⁰ P. CASAROTTO, *Kaiserliche Leichenpredigten*, s. 72; Harald TERSCH, *Florentius Schillings „Totengerüst“. Zur Konstruktion der Biographie in der katholicen Leichenpredigt*, in: R. LENZ (Hg.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Bd. 4, Stuttgart 2004, s. 303-346, zejm. s. 304-305.

¹¹ B. BOGE – R. G. BOGNER, *Katholische Leichenpredigten des 16. bis 18. Jahrhunderts. Einige vorläufige Thesen zur Geschichte von Produktion und Distribution einer Gattung der religiösen Gebrauchsliteratur der frühen Neuzeit*, in: B. BOGE – R. G. BOGNER (Hrsg.), *Oratio Funeris*, s. 317-340, zejm. s. 319; Wilhelm LIEBHART, *Leichenpredigten aus schwäbisch-bayerischen Klöstern als historische Quelle*, in: Verein für Augsburger Bistumsgeschichte. *Jahrbuch* 36/2002, s. 303-339, zejm. s. 338-339.

střízlivé upozornění na skutečnost, že životopisné informace jsou zde promíseny s frázovitými obraty, klišé a topoi.¹³

Základním záměrem autora pohřebního kázání, resp. investora (jímž mohl být člen rodu nebo instituce ve smyslu budování rodové nebo korporativní paměti) bylo přispět k zachování dobré památky zesnulého. Pohřební kázání tak především tlumočí – s využitím konkrétních životopisných údajů – obecný dobový ideál, jež měl zesnulý ve svém životě naplnit. Oslava základních křesťanských ctností (milsrdenství vůči bližním, láska k poddaným, moudrost ve správě úřadu, věrnost panovníkovi, zbožnost, spravedlnost, střídmost apod.) se snoubí s konkrétním životním příběhem a posluchač, resp. čtenář je konfrontován s téměř legendistickým vyprávěním o dobrém životě, který vedl k dobré smrti, a tedy spáse.¹⁴

Právě v tomto základním cíli pohřebních kázání, jímž je oslava, dobrá památka a následováníhodný vzor, tkví současně metodologický klíč k tomuto prameni. Jednou ze základních otázek totiž není, jak zesnulý skutečně žil, ale jakým způsobem je pro budoucnost jeho život konstruován, v jakých významech a intencích má být zachován a vzpomínán dalšími generacemi. Užitečné by proto mohlo být položit si otázku, do jaké míry byli autoři (resp. obecně iniciátoři tisků) pohřebních kázání ve své snaze „úspěšni“. Podařilo se jim „vnutit“ svou interpretaci života zesnulého budoucím generacím? Bylo kázání v mladší době recipováno a stalo se relevantním pramenem soudobých a mladších historických prací? A pokud ano, které aspekty „paměti“ na zesnulého stvořené kazatelem, často za účasti zástupců rodu, našly v dílech historiků ohlas? Odpověď na tyto otázky se pokusím hledat ve zmíněném Pfalzově pohřebním kázání nad kardinálem Harrachem. První část studie se zaměří na obsahový a tematický rozbor kázání, ve druhé části poukáží na shody kázání s raně novověkou historiografií a s – do nedávné doby – jedinou monografií o kardinálu Harrachovu z pera Františka Krásla.¹⁵

Pfalzovu kázání vévodí motiv koruny: začíná jím titul kázání (kazatel představuje publiku „v nanejvýš smuteční pohřební řeči“ „čestnou korunu“),¹⁶ je využit ve dvou mottech na počátku kázání, staro- a novozákonním citátu, jež oba pracují

---

¹² W. Gordon MARIGOLD, *Leichenpredigten als biographische Quelle. War Friedrich Karl von Schönborn ein religiöser Schriftsteller?*, in: Würzburger Diözesangeschichtsblätter 37/38, 1975, s. 269-280.

¹³ Winfried IRGANG, *Eine Leichenpredigt als Quelle zur Biographie von Johann Caspar von Ampringen (1619-1684), Hochmeister des Deutschen Ordens und Oberlandeshauptmann von Schlesien*, in: Matthias WEBER – Carsten RABE (Hrsg.), *Silesiographia. Stand und Perspektiven der historischen Schlesienforschung*, Würzburg 1998, s. 525-543; Tomáš KNOZ, *Todten-Gerüst. Dobrá smrt ctnostného šlechtice v pohřebních kázáních Dona Florentia Schillinga*, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, C 49, 2002, s. 119-134, zejm. s. 133-134.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*.

¹⁶ „Ehren-Crone ... in einer hochbetrauerlichen Leichen-Rede vorgestellt...“ Všechny následující citace vycházejí, není-li uvedeno jinak, z nepaginovaného tisku analyzovaného Pfalzova pohřebního kázání (pozn. 1).

s metaforou koruny, a s oběma významy, jež jsou v těchto citátech obsaženy (jednak ztráta koruny, jež spadla „z naší hlavy“ smrtí duchovního pastýře, jednak koruna spravedlnosti připravená pro ty, již s láskou vyhlížejí příchod spravedlivého soudce),¹⁷ kazatel mnohokrát v průběhu textu pracuje a vrší na tyto dva základní významy další a další symboly, metafory, citáty z Bible a dalších autorit. Současně se motiv koruny stává základním strukturálním prvkem celého kázání, když kazatel rozděluje výklad (vedle úvodní a závěrečné) na sedm částí, v nichž se samostatně věnuje jednotlivým aspektům arcibiskupova života a jež nesou ve svém názvu slovo „koruna“.¹⁸ Zesnulý je tak postupně ověnčen sedmi korunami, jež si zasloužil svými ctnostmi a dobrými skutky a které symbolizují jeho cestu k Nebesům.¹⁹

V úvodní pasáži naplňuje kazatel jedno z tradičních posláních pohřebních promluv, když celý text zahajuje nářkem nad Harrachovým odchodem, neboť „*wir haben einen treuen ansehnlichen, wachtsamen, gottseeligen, frommen Fürsten verlohren*“ a vyzývá, v černě potaženém kostele, v němž je umístěno castrum doloris, přítomné k nářku a pláči, aby je vzápětí utěšil poukazem na Kristovo vítězství nad smrtí a život věčný.²⁰ Explicitně pak formuluje smysl své řeči, která má sloužit „*všem zarmouceným srdcím k živoucí útěše*“ a „*k náležitě posmrtné slávě*“ arcibiskupa.

První část kázání („*Koruna rodová*“) je věnována oslavě rodu a líčení Harrachova mládí. Oslava starobylosti a významu rodu, z něhož pochází zesnulý, je jednou z typických součástí pohřebních kázání. Zobrazení genealogické kontinuity a paměti na slavné činy předků v kazatelově posmrtné oslavě mohlo být motivováno jak rodinnými příslušníky, kteří tisk objednali, tak samotným zesnulým, který kazatele instruoval, mohl mu dokonce vysvětlit příbuzenské vztahy a předat rodo-

¹⁷ „*Die Crone vnsers Haupts ist abgefallen*“ (Lam 5, 16); „*Mir ist beygeleget die Cron der Gerechtigkeit, die mir der Herr der gerechte Richter an jene[n] Tage gebe[n] wird, nit mir aber alleine, sond[e]rn auch den jenigen, die seine zukunfft lieb habe[n]*“ (2 Tim 4,8).

¹⁸ „*Die Geschlechts-Crone*“, „*Ertz-Bischoffliche Crone*“, „*Cardinals-Crone*“, „*Tugendt-Crone*“, „*Creutz-Crone*“, „*Alters-Crone*“, „*Himmels-Crone*“.

¹⁹ Podobné konstrukční schéma, v němž kazatel rozděluje líčení života do víceméně uzavřených kapitol s určitou symbolickou hodnotou vyjádřenou v názvu, není ničím neobvyklým. Jen jako příklad uveďme kázání nad mohučským arcibiskupem Anselmem Casimirem Wamboldt von Umstadt (†1647), jemuž kazatel „pokládá“ na hrob květiny, symbolizující vždy určitý komplex ctností (růže z Jericha moudrost, slunečnice heroické srdce apod.). Wolfgang FUCHS, *Leich- vnd Lobkrantz, Auß schönen auferlesenen Blumen, oder hochlöblichen heroischen Thaten vnd Tugenden Deß Hochwürdigsten in Gott Fürsten vnd Herrns, Herrn Anselmi Casimiri, deß Heyligen Stuels zu Mäyntz Ertzbischoffñ, deß Heyligen Röm: Reichs durch Germanien Ertz-Cantzlern vnd Churfürstens etc. so den 9. Octob. im Jahr 1647 zu Franckfurt seliglich in GOtt Todts. verblichen geflochten...*, Mainz 1647. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, sign. A: 202.78 Quod. (9).

²⁰ „...vmb wie viel wir vns betrüben, daß die Cron vnsers Haupts auch laider abgefallen, vmb so vil sollen wir vns dessen trösten, daß gleich wie der hochseelige Fürst allhier mit weltkündigen Ruhmb die hohe Priesterl[iche] Ehren-Cron getragen, also dort im Leben der Ewigkeit, begabet vnnnd gezieret sey mit der herrlichen Crone der Gerechtigkeit...“

vou paměť.²¹ Posmrtná oslava člena rodu nabízela příležitost připomenout v rámci kázání slavné erbovní znamení,²² významné členy rodu a jejich politické, vojenské, případně církevní zásluhy a hodnosti a zařadit zesnulého do kontinuity děděných a dále rozvíjených ctností.²³ Christian Augustin Pfalz věnuje nejprve letmou pozornost harrachovskému erbů: tři stříbrná pštrosí pera vetknutá do zlaté koule na červeném poli jsou mu symbolem zásluh, ctností a slávy předků, na nichž se zesnulý arcibiskup vznesl k výšinám.²⁴ Z rodové historie pak vybírá sedm představitelů (od nejstarších dějin po současnost), přičemž klíčem pro výběr jsou buď zásluhy ve službě panovníkovi, za něž se jim dostalo uznání a povýšení, nebo vojenské hrdinské činy: Tomáš Harrach se měl r. 1100 zúčastnit turnaje za přítomnosti císaře,²⁵ Linhart I. měl být poslán jako císařský vyslanec do Říma,²⁶ Linhart IV. je kazatelem zmíněn proto, že se měl stát r. 1560 svobodným pánem a rytířem Zlatého rouna,²⁷ povýšení do stavu říšských hrabat pak autor pouze zmiňuje v souvislosti s oslavou tradice služby, již členové rodu prokázali římským císařům (aniž by je spojil s arcibiskupovým otcem Karlem²⁸). Z vojenských hrdinů připomíná Fran-

²¹ Milan SVOBODA, *Tři pohřební kázání z první poloviny 17. věku: šlechtické rody a jejich příbuzní z českých zemí (srovnání a metody interpretace textů z historického hlediska)*, in: Jitka RADIMSKÁ (ed.), „Vira morsque et librorum historia“. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2006 (=Opera romanica 9), s. 169-181, zejm. s. 179-180.

²² Hans KÖRNER, *Heraldik in Leichenpredigten*, in: R. LENZ (Hg.), *Leichenpredigten*, Bd. 2, s. 20-35.

²³ Thomas WINKELBAUER – Tomáš KNOZ, *Grablegen, Grabdenkmäler und Wappenzyklen als Quelle für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Joachim BAHLCHE – Arno STROHMEYER (Hrsg.), *Die Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa*, Berlin 2002 (=Zeitschrift für Historische Forschung, Beiheft 29), s. 129-177; Mark HENGERER (Hrsg.), *Macht und Memoria. Begräbniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit*, Köln/Weimar/Wien 2005.

²⁴ „Wer Federn hat, kan leicht fliegen, vnd sich in die höhe schwingen.“

²⁵ Dle F. Krásla se Tomáš z Harrach r. 1165 vyznamenal na turnaji před císařem Fridrichem Barbarossou. F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 6.

²⁶ Linhart I. (†1461), syn Bernarda z Harrachu (†1438) a Voršily z Krumpachu, r. 1436 doprovázel arcivévodu Fridricha, budoucího císaře Fridricha III., do Palestiny. Působil jako zemský hejtman v Korutanech a při pohřbu českého a uherského krále a římsko-německého krále Albrechta II. (†1439) měl nést helmy hrabství Pfyrtu a Kyburku. Georg HEILINGSETZER, *Die Harrach. Ihre Stellung in Politik, Wirtschaft und Kultur des alten Österreich*, in: Palais Harrach. Geschichte, Revitalisierung und Restaurierung des Hauses an der Freyung in Wien, Wien 1995, s. 81.

²⁷ Linhart IV. z Harrachu (†1590), arcibiskupův děd, byl r. 1552 povýšen Ferdinandem I. do stavu svobodných říšských pánů. Působil na dvorech Ferdinanda Tyrolského, Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. R. 1585 obdržel z rukou arcivévodů Ferdinanda Tyrolského, společně s císařem Rudolfem II., arciknížaty Karlem a Arnoštem a Vilémem z Rožmberka, řád Zlatého rouna. G. HEILINGSETZER, *Die Harrach*, s. 81; Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 77, 119, 237-245.

²⁸ Titul říšského hraběte obdržel r. 1627 arcibiskupův otec Karel z Harrachu společně s potvrzením práva primogenitury. A. CATALANO, *Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch. Ein Dissertationsprojekt*, in: Frühneuzeit-Info 12/2001, s. 71-72.

tiška a Otu Fridricha, arcibiskupovy mladší bratry,²⁹ z nejmladší generace zmiňuje jediného člena rodu, Ferdinanda Bonaventuru, jenž obdržel od španělského krále Karla VI. řád Zlatého rouna.³⁰

Z dětství a mládí Arnošta Vojtěcha z Harrachu uvádí kazatel přesné datum narození, jména rodičů, studie u jezuitů v Českém Krumlově, Jindřichově Hradci a v Římě na Collegiu Germanicu, kde zdůrazňuje závěrečnou řeč v přítomnosti celého kardinálského sboru a papeže.³¹ Pro interpretaci kardinálova života je ovšem zajímavá nikoli faktografická, nýbrž symbolická rovina líčení mládí, která se projevuje znameními a předzvěstmi nástupu na pražský arcibiskupský stolec: kazatel zdůrazňuje, že se narodil na svátek sv. Karla Boromejského, který – kanonizován brzy po své smrti – se stává ideálem potridentského biskupa-pastýře, že mu bylo dáno křestní jméno Arnošt podle prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, a že když byl biřmován v době studií v Jindřichově Hradci, přijal jméno Vojtěch. Po confirmaci mu světící biskup udělil požehnání a „*prorokoval, že se stane dědicem sv. Vojtěcha, kdysi biskupa v Praze, což se posléze skutečně vyplnilo*“. „*Imitatio sanctorum*“, posílené Tridentským koncilem jako odpověď na reformační kritiku kultu svatých, představuje jeden z klíčových prvků výstavby životopisů zesnulých, jež pohřební kázání stavějí do těsné blízkosti s hagiografií a chválami světců. Podobně detailně pracuje r. 1754 pohřební kazatel se jmény würzburgského biskupa Karla Filipa Jindřicha z Greiffenclau a mezi důvody výběru jména Karel uvádí (vedle rodových a historických vazeb) právě světce Karla Boromejského.³²

²⁹ František Albert † 1666, Ota Fridrich † 1639.

³⁰ Ferdinand Bonaventura (1636-1706), syn Otty Fridricha, arcibiskupův synovec. Studia v Salzburku a na vídeňské univerzitě zakončil kavalírskou cestou po Itálii, Francii a Španělsku. Jeho další úspěšná kariéra souvisela mj. s podporou strýce-kardinála, který jej učinil svým dědicem. Působil jako tajný rada a říšský dvorní rada, byl pověřován diplomatickými misemi do Francie a Španělska (zejména pobyty ve Španělsku 1673-1676 a 1697-1698 jsou dobře dokumentovány díky jeho deníkům). Po návratu z druhého pobytu v Madridu jej Leopold I. jmenoval nejvyšším hofmistrem. V souvislosti s dvorskou kariérou a potřebami reprezentace si ve Vídni buduje vlastní palác a pro jeho přestavbu, probíhající v letech 1689-1696, angažuje římského architekta Domenica Martinelliho, buduje obrazovou galerii. V kontextu Harrachova uměleckého mecenátu bývá hodnocena podpora „importu“ římských umělců do Vídne na konci 17. století. G. HEILINGSETZER, *Die Harrach*, s. 83-84; Helmut LORENZ, *Domenico Martinelli und das Palais Harrach*, in: Palais Harrach, s. 41-50.

³¹ Narodil se 4. listopadu 1598 z manželství Karla Harracha a Marie Alžběty ze Schratzenbachu. Studoval „*humaniora*“ ve Vídni, poté na jezuitských kolejích v Českém Krumlově a Jindřichově Hradci, r. 1615 přijal nižší svěcení ve Vídni. Dne 8. listopadu 1616 začal navštěvovat Collegium Germanicum v Římě. R. 1620 končí studium, svou závěrečnou tezi z filozofie věnuje kardinálovi Scipionovi Borghese, jedním z oponentů je dokonce Francesco Barberini. Událost vyvolala v Římě značnou pozornost a stala se vstupenkou k papežskému dvoru: r. 1621 se stává komorníkem papeže Řehoře XV. (1621-1623). A. CATALANO, *Kardinal Ernst*, s. 72; TÝŽ, *Italský deník Arnošta Vojtěcha Harracha (1598-1667)*, in: Vilém HEROLD – Jaroslav PÁNEK (edd.), *Baroko v Itálii – baroko v Čechách*, Praha 2003, s. 333-353, zejm. s. 336.

³² Adam HUTH, *Hell-scheinendes Licht In der Ost=Fränckischen Kirchen Der Hochwürdigste des Heiligen Römischen Reichs Fürst und Herr, Herr Carl Philipp Heinrich Von Gottes Gnaden*

Zesnulí jsou chápáni jako „praví následovníci“ svých patronů, s jejichž ctnostmi jsou identifikováni.³³

Druhá část („*Koruna arcibiskupská*“) rozvíjí tři motivy: potridentský biskupský ideál, který je definován jako návrat k pastýřské práci za dodržování rezidenční povinnosti, osobní zbožnost biskupa a rekatolizační práci: „...*ujal se u nás arcibiskupské duchovní správy za zcela nebezpečných časů, když toto ubohé království bylo zle roztrháno všelijakými válkami a vzpourami, kacířstvím a náboženskými rozkoly ... snažil se sjednotit to, co bylo v jeho diecézi roztrhané, hledat, co bylo pomýlené a ztracené, a přivést na cestu pravdy...*“ První dva motivy tvoří standardní jádro oslavy biskupů, přičemž pro pohřební kázání z konce 16. a první poloviny 17. století k nim přistupuje navíc silně konfesně-konfrontační rovina a oslava biskupů jako neohrožených Božích bojovníků za pravou víru ohrožovanou kacíři,³⁴ jenž rezonuje i v tomto kázání: těm, kteří rytířsky bojovali a nepříteli přemohli, byla od starodávna nasazována zlatá koruna: „*tak je ti nepochybně, ó hrdinský biskupe Arnošte, ó věrně zasloužilý bojovníku ... tobě povídám, coby zapřísáhlému nepříteli kacířů ... nyní přiložena ona zlatá koruna...*“

Třetí, „*Kardinálská koruna*“, je oslavou Harrachových politických aktivit spojených s arcibiskupským a kardinálským úřadem. Zatímco v předchozí části byl zesnulý integrován do kontinuity rodových ctností a úspěchů, nyní rozehrává kazatel téma starobylosti a významu pražského (arci)biskupského stolce, jež dokládá zmínkou devíti biskupů (největší pozornost věnuje sv. Vojtěchovi, u něhož zmiňuje mučednickou smrt),³⁵ a dále Harrachova předchůdce Jana Lohelia. Další pasáž je vystavěna jako analogie episkopátů prvního a zatím posledního z pražských arcibiskupů – Arnoštů z Pardubic a z Harrachu. Všechny aktivity právě zesnulého arcibiskupa mají dle kazatele svůj předobraz v činech jeho slavného jmenovce: Christian Augustin Pfalz připomíná, spíše na okraj poznamenejme, že s faktografickou přesností a detailností až zarážející, jejich zakládání kostelů a klášterů, korunovace panovníků, které vykonali, založení (1348), respektive sjednocení (1654) univerzity a kancléřské působení pražských arcibiskupů,³⁶ kardinálskou hodnost,³⁷

Bischoff zu Wirtzburg und Herzog zu Francken..., Würzburg 1754, s. 11. Bayerische Staatsbibliothek München, sign. G 7,8.

³³ Friedrich POLLEROS, *Mas exemplar, que imitador de David*“. *Zur Funktion des Identifikationsporträts zwischen Tugendspiegel und Panegyrik*, in: Dieter BREUER (Hg.), *Religion und Religiosität im Zeitalter des Barock*, Bd. 1, Wiesbaden 1995; Harald TERSCH, *Florentius Schillings „Totengerüst“*, zejm. s. 319-327.

³⁴ Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Pohřební kázání nad biskupy v době konfesionalizace*, in: Martin HOLÝ – Jiří MIKULEC (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (= *Folia historica Bohemica*, Supplementum I), s. 115-148.

³⁵ Dále vyjmenovává v tomto pořadí biskupy: Šebíře, Hissa, Ondřeje, Mikuláše z Újezda, Jana III. z Dražic, Tobiáše z Bechyně, Jana IV. z Dražic, Jana Očka z Vlašimě.

³⁶ Problematický, dlouhotrvající konflikt o budoucnost pražského vysokého učení a roli pražských arcibiskupů v něm elegantně popisuje kazatel těmito slovy: „*Durch zuthun Ernesti II. seyn bey diesen vnsern Zeiten die zwey berühmte Prägerische Vniversitäten Carolina & Ferdinanda vereiniget worden, vnd haben Jhr Eminenz Seel[ig] in der Vnirten Carolo-Ferdinandeischen Vniversität das Amt eines amplissimi Cancellarij verwaltet.*“

pronásledování kacířů. Kromě prosté oslavy zesnulého Harracha se tak téměř stejné pozornosti dostává dějinám pražského (arci)biskupství, které je prezentováno posloupností svých „*duchaplných a podivuhodných*“ představitelů, a následně paralelními životopisy dvou arcibiskupů, jimiž zvláště „*byl ozdoben hlavní kostel sv. Víta, ba veškeré náboženství v Čechách*“. Arnošt z Pardubic byl v době úmrtí kardinála Harracha nesmírně populární postavou českých dějin již vzhledem k Balbínovu životopisu z r. 1664³⁸ a obecně bylo období vlády Karla IV. chápáno pobělohorskou katolickou interpretací českých dějin za období „zlatého věku“.³⁹ Pfalz ztotožňuje zesnulého s aktivitami a ctnostmi jeho „*ctihodného*“ předchůdce a v konstrukci jeho života tak jako klíčový identifikační portrét upřednostňuje (před svatými patrony jména, důležitějšími z hlediska pojetí pohřební katolické liturgie, neboť disponujícími přímluvou) historickou postavu, v českém (pražském) prostředí v té chvíli nanejvýš aktuální. Pro další příklad reprezentace slavných dějin diecéze v pohřebních kázáních nemusíme chodit daleko: například do českého pohřebního kázání nad Harrachem vložil jeho autor, Václav František Caelestin z Blumenbergu, kompletní posloupnost českých (arci)biskupů.⁴⁰ Pomineme-li, že chronologický výčet pastýřů působí v homiletickém útvaru přinejmenším těžkopádně, musíme zdůraznit, že přesně naplňuje požadavek oslavy starobylosti, nepřetržitosti, a tedy významu, jež diecéze zaujímá v dějinách „*pravé církve*“.⁴¹

Další „*koruny*“ („*Koruna ctností*“, „*koruna kříže*“, „*koruna stáří*“ a „*koruna nebeská*“) jsou již koncepčně méně nápadité a zejména podstatně stručnější a přeplněné frázovitými obraty a topoi. Koruna ctností se soustředí na oslavu čtyř kardinálních ctností (obezřetnosti, spravedlnosti, mírnosti a statečnosti); kardinál Harrach byl dle kazatele moudrým rádcem císaře, primasem Království českého, jedním z chytrých rádců papeže; uměřeným a cudným knězem, pečujícím o vdovy a sirotky, spravedlivým pánem svých poddaných, štedrým almužníkem. Kazatel zobrazuje tradiční křesťanské ctnosti v jejich obecně platném modelu, který doplňuje drobnými konkrétními motivy (příběhy a číselnými údaji), zcela ve smyslu dobového požadavku na ztvárnění ctnosti coby „*uskutečněního*“, a tedy opakovatelného činu. Jen některým z nich zde věnujme (vzhledem k jejich životnosti v har-

³⁷ Informace o případné kardinálské hodnosti pro Arnošta z Pardubic se objevuje až v Krautwaldově životopisu z počátku 16. století. Literatura spekuluje o možném datu k nabídce kardinálského klobouku (r. 1346 Arnošt z Pardubic získal v Avignonu pozitivní ohlas). Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jana ZACHOVÁ, *Život Arnošta z Pardubic podle Valentina Krautwalda*, Pardubice 1997, s. 82-83, 115.

³⁸ Bohuslav BALBÍN, *Vita venerabilis Arnesti (vulgo Ernesti), primi archiepiscopi Pragensis...*, Praha 1664.

³⁹ Jiří MIKULEC, *31. 7. 1627. Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství*, Praha 2005, s. 13-18; Josef PETRÁŇ, *Obraz Karla jako hlavy státu v dějepisectví šesti století*, in: Václav VANĚČEK (ed.), *Karolus Quartus*. Praha 1984, s. 77-104.

⁴⁰ V. F. CAELESTIN Z BLUMENBERGU, *Odchod poslední*.

⁴¹ R. PAVLÍČKOVÁ, „*Sirotci učinění jsme bez otce*“. *Pohřební kázání nad biskupy v raném novověku a konstrukce kontinuity diecéze*, in: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica – Historica* 33, 2007, s. 109-127.

rachovské literatuře) pozornost: po 44 let jeho episkopátu se objevovaly stovky chudých před arcibiskupskou rezidencí a nikdo neodešel s prázdnou.⁴² Měl početný „knížecí dvůr“, jenž byl znamenitě zaopatřen stravou a mzdou; avšak vždy bylo více prostředků vynaloženo, zdůrazňuje kazatel, na almužny než na vydržování celého dvora.⁴³ Jeho milosrdenství, směřující k ubožákům, chudým šlechticům, klášterům, špitálům a hospitálům, bylo tak veliké, píše kazatel, že když šly v Římě zvěsti o tom, že by snad měl být zvolen papežem, „řikali někteří: Jeho Eminence by sice byla té cti hodna, ale bylo by se obávati, že by chtěla celé jmění sv. Petra rozdat mezi chudé“.⁴⁴ Ctnosti, zejména rozdělení almužen, jsou standardní součástí pohřebních oslav a kazatelé zdůrazňují jejich význam pro spásu duše: „Arnošt kardinál Harrach své důchody neprohrál a neprohýřil, nýbrž je rozdal mezi chudé lidi ... koupil si almužnami nebe“ a jeho zbylé hříchy omývají svými slzami jím obdarovaní chudí.

Koruna kříže, resp. utrpení velebí zesnulého jednak ve zcela konkrétní rovině jako generála křížovníků s červenou hvězdou, jednak v symbolické rovině jako toho, kdo trpělivě a rád nese kříž a pod utrpeními, jež jej stíhají, neklesá. Kazatel v této souvislosti připomíná vpád Švédů do Prahy r. 1648⁴⁵ a Harrachovo uvěznění a dále nebezpečí, jež zažíval na cestách „v nebezpečí od vodních proudů, v nebezpečí od kacířů, v nebezpečí na moři, v nebezpečí mezi falešnými bratry, v práci a zármutku, na rozličných strážích...“

V předposledním oddíle („Koruna stáří“) si kazatel vytváří prostor k oslavě moudrého stáří a života korunovaného „blaženou hodinkou smrti“. Popis poslední nemoci, umírání a smrti je obvyklou součástí závěru pohřebních kázání a souvisí s jeho podstatou: dobrá smrt završuje dobrý život, je dosvědčením spásy zesnulého, následováníhodným příkladem, živoucím exemplem posluchačům. Pasáže líčící dobrou smrt mohou být značně rozsáhlé a zaujímat i polovinu kázání (prostor v nich pak nachází zejména detailní líčení nemoci a statečně snášeného

⁴² „Wir habens selber gesehen, wie ein freygebiger Allmosner vnser Seel[iger] Ertzbischoff gewesen, keinen armen hat Er mit lährer hand weggehen lassen, vnangesehen täglich 44. Jahr lang in die 6. biß 700. arme leuth vor der Ertzbischoffl[ichen] Residentz erschienen, ein ider hat zum wenigsten 1. kr. davon getragen, vnd ehe der Schwedische Einfall in Prag geschehen (in welchem Jhr Eminentz vmb all das ihrige kommen, vnd dazu ein starckes Geld zu befreung Ihrer Fürstl[ichen] Person dem feinde legen müssen) haben Sie allen vnd iden armen täglich einen Groschen allmosen reichen lassen. Zugeschweigen, was täglich den armen Supplicanten in geheim ertheilet worden. Absonderlich haben Jhr Eminentz die armen von Adel reichlich begabet, vnd mit eigner Hand öffters 6. 10. biß 20. Ducaten verehret.“

⁴³ „Es hatten Jhr Eminentz eine ansehnliche Fürstliche Hoffstadt, welche auch stattlich vnd ehrlich verpfleget wurde mit Kost vnd Besoldung; idoch ist allzeit mehr auff allmosen verwendet worden, als zu vnterhaltung Jhrer Eminentz sambt dero ganzen Hoffstadt.“

⁴⁴ „Als zu Rom eine rede außgienge, Cardinal von Harrach wurde zum Papstumb erhoben werden, sagen etliche: Es seyen Jhr Eminentz zwar solcher Ehre würdig, aber es wäre zu fürchten, Sie möchten das ganze Patrimonium S. Petri vnter die armen außtheilen.“

⁴⁵ Königsmarckovo vojsko obsadilo 26. 7. 1648 Hradčany a Malou Stranu, Harrach byl zajat a posléze za výkupné propuštěn; 7. září odjíždí do Vídně, aby se na císařském dvoře mj. pokoušel dát dohromady požadované výkupné.

utrpení umírajícího, projevy jeho zbožnosti a odevzdanosti do rukou Božích, „přepis“ jeho posledních rozhovorů s knězem apod.), nebo naopak skromné, konstatující pouze základní prvky dobré smrti, jako v případě minimalistického líčení Christiana Augustina Pfalze: kardinál nastoupil poslední boj „*ochotně a radostně*“, nechal se zaopatřit svátostmi, slovně projevil svou připravenost zemřít.⁴⁶

„Korunou nebeskou“ vrcholí Harrachova pozemská pouť do života věčného a ke spáse: věrným dává Bůh „korunu života“, korunuje zásluhy a dobré skutky věčnou odměnou. Případné je, že kazatel takto koncipovanou část naposledy využívá ke konfesní konfrontaci, když vysvětluje rozdíl mezi katolickým a luteránským pojetím spásy: nikoli „*pouhou korunu milosti*“, jak učí někteří tmářští „*eulen-lehrer*“, nýbrž korunu spravedlnosti, již si zasluhujeme na zemi dobrými skutky, jež budou souzeny.⁴⁷ Podobné pasáže – vymezující se vůči jiným konfesím a vysvětlující (jednoduše) vlastní dogmata – jsou příznačná zejména pro období konce 16. a první poloviny 17. století.⁴⁸ Pfalzovo kázání se zdá být jedním z nejmladších pohřebních kázání nad biskupem, v němž konfesní rétorika – využívající mj. zesměšnění a degradaci konkurenčních konfesí – má své podstatné místo jak v průběhu kázání, tak na jeho samém závěru.

Celý text vrcholí rozžehláním („*Valet-Seegen*“). Kazatel nechává kardinála Harracha promlouvat k papeži a císaři, městům Římu, Vídni a Praze, harrachovskému rodu a rozloučit se s nimi.⁴⁹

Až do poměrně nedávné doby byla jediným monografickým zpracováním Harrachova života a činnosti Kráslova rozsáhlá práce z roku 1885. Rozepisovat se o důvodech tohoto pro českou historiografii ne příliš radostného stavu není předmětem této práce a bylo by jen opakováním argumentů, které v posledních několika letech v mnoha studiích, přednáškách a naposledy monografii věnované Harrachově činnosti shrnul bravurním způsobem italský bohemista Alessandro Cata-

⁴⁶ „*Willig vnd freudig haben Jhr Eminenz dero letzten todes kampf angetreten, ingedenck Jhres Fürstlichen Symboli: Melior est dies una in atrijs tuis super millia. Ein tag in deinen Vorhöffen ist besser dann tausent, vnd haben Sich mit den Heil[igen] Sacramenten der Kirchen Gottes versehen lassen, vnd geruffet: Nun laß Herr deinen Diener in frieden fahren. (Lc 2,29) Herr JESU dir hab ich belebet, dir wil ich sterben.*“

⁴⁷ „*Mir ist beygelegt die Crone der Gerechtigkeit, wie Gott verheissen hat: sey getreu biß in todt, so wil ich dir geben die Cron deß lebens. (Apc 2,10) Gott crönet vnsere verdienst vnd gutte werck mit ewigen lohn. Worauß erhellet daß die himmlische Glory nicht sey eine blosse Gnaden=Cron, wie etliche finsterglaubige Eulen=lehrer meinen, sondern eine Cron der Gerechtigkeit, die wir mit guten wercken de condigno warhafftig verdienen, vnd selbige vns von rechtswegen zugestellet wird von Gott als einem gerechten Richter.*“

⁴⁸ R. PAVLÍČKOVÁ, *The Funeral Sermon as a Confessional Confrontation and Manifestation*, in: Milena BARTLOVÁ – Michal ŠRONĚK (edd.), *Prostředky a působení veřejné komunikace v čase evropských reformací*, v tisku.

⁴⁹ V pohřebních kázáních nad biskupy je motiv posledního biskupova rozloučení se (s místy působení, s úřady a obročimi, kapitulou, rodinnými příslušníky, věřícími diecéze a poddanými) obvyklým motivem. Pro českou barokní homiletiku jej považuje za netypický Miloš SLÁDEK, *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*, Jinočany 1995, s. 196-197.

lano.⁵⁰ Pro účely tohoto článku postačí konstatování, že Kráslova práce zůstávala (chtě nechtě) dalších více než sto let od svého vzniku jediným poučením o Harrachově životě a díle. Při pozorném pročítání monografie identifikuje čtenář znalý posmrtných oslavných tisků nad Harrachem totožné či velmi podobné pasáže, a to v životopisném úvodu a poslední, jedenácté kapitole „*O ctnostech, povaze a smrti kardinála Harracha*“.⁵¹ U celé řady doslovných pasáží a motivů můžeme přitom sledovat jejich „pout“ z pohřebního kázání přes práce raněnovověkých historiků ke Kráslovi, přičemž klíčovými pracemi, na něž se autor monografie z r. 1885 odvolává, jsou Beckovského *Poselkyně starých příběhů českých* a Berghauerův *Protomartyr poenitentiae*. K ostatním pracím staršího dějepisectví, které by mohly přicházet v úvahu, bylo proto přihlédnuto pouze okrajově. Následující komparace současně neevduje užití základních faktografických životopisných údajů v jednotlivých pracích (například standardní vyjmenování panovnických korunovacích či účastí na konkláve), které již svou podstatou neprozrazují nic o vzájemném vztahu těchto historografických děl.

Jan František Beckovský, člen řádu křížovníků s červenou hvězdou, zařadil ve své práci o českých dějinách z počátku 18. století biografický medailonek Harrachův k roku 1622 za informaci o úmrtí Jana Lohelia a o nástupu nového arcibiskupa.⁵² Jan Tomáš Vojtěch Bergauer, blízký spolupracovník Jana Adama Vratislava z Mitrovic a posléze děkan vyšehradské kapituly, vyhradil ve svém velkoryse koncipovaném díle o sv. Janu Nepomuckém z r. 1736 jednu z deseti kapitol vypsání poslouposti pražských biskupů a arcibiskupů, tedy včetně životopisného medailonku arcibiskupa Harracha.⁵³ Bude užitečné sledovat, jak je pojat životní příběh Arnošta Vojtěcha Harracha v těchto dvou pracích, které motivy (a jak zpracovány) do nich vešly z Pfalzova pohřebního kázání a jak byly dále recipovány na konci 19. století.

Především jsou z kázání přejímány interpretace některých životopisných údajů. Prvním motivem je předurčenost životní poutě Harrachovy pro pražský biskupský stolec, jež se měla projevat Harrachovým narozením na svátek sv. Karla Boromejského a zejména přijetím jména „*druhého biskupa Pražského, světce Vojtěcha*“ při konfirmaci v Jindřichově Hradci. Totožný motiv je pouze v mladších pracích obohacován: zatímco v kázání pronáší proročká slova o nastoupení na pražský arcibiskupský stolec anonymní světící biskup, u Beckovského tohoto požehnání dosáhl „*od tehdejšího biskupa*“, odkud je již jen krůček k tomu, aby tato slova Krásl vložil do úst samotnému arcibiskupovi Janu Loheliov.⁵⁴ Důležité zde

⁵⁰ A. CATALANO, *La Boemia*.

⁵¹ Není-li uvedeno jinak: F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 1-14, s. 581-604.

⁵² F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 371-375, 468.

⁵³ J. T. V. BERGHAUER, *Protomartyr poenitentiae*, s. 117-120; Valentin URFUS, *Jan Tomáš Vojtěch Berghauer (1684-1760). Děkan královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě*, Kostelní Vydří 1997.

⁵⁴ F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 372-373; J. T. V. BERGHAUER, *Protomartyr poenitentiae*, s. 117; F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 7-9.

ovšem není to, kdo je autorem údajného proroctví, nýbrž skutečnost, že barokní způsob konstrukce životopisu zesnulého, založený na vyhledání identifikačního portrétu (zpravidla v okruhu jeho patronů), přechází z pohřebního kázání do novější historiografické literatury v prakticky nezměněné podobě. V líčení Harrachova života pak u všech autorů následuje informace o jeho studiu v Římě na Collegiu Germanicu a zejména zdůraznění skvělé obhajoby univerzitních tezí za přítomnosti celého kardinálského sboru a samotného papeže Řehoře XV., které bylo vstupenkou k papežskému dvoru.⁵⁵

Druhý opakující se motiv souvisí s Pfalzovým barvitým zobrazením Harrachovy štědrosti. Berghauer v této souvislosti přímo odkazuje na Pfalzovo pohřební kázání a cituje z něj rozsáhlou pasáž.⁵⁶ V ostatních sledovaných pracích jsou využity tytéž motivy, pouze méně přesně či výběrově. Krásl (ale také např. jinak ostrážitý Klement Borový)⁵⁷ opakují, Krásl s odvoláním na Beckovského, informaci o tom, jak se před jeho rezidencí v Praze scházelo „každodenně 600 žebrákův, někdy ještě více, jindy o něco méně a každý z nich odnášel si Český groš almužny...“, že suplikanti dostávali „po 6, 10 i více zlatých“ a že v době švédského obléhání Prahy dostávalo se žebrákům „po krejcaru denně“.⁵⁸ Krásl zde evidentně přejal Beckovského mylný překlad Pfalzova kázání,⁵⁹ kazatel totiž naopak zdůraznil, že arcibiskup onen krejcar rozdával denně všem chudákům před vpádem Švédů, v němž byl zcela ožebračen.⁶⁰ Krásl, pracující i s Berghauerem, na nesrovnalost obou interpretací upozornil v poznámce,⁶¹ aniž by ovšem mohl postřehnout, že oba autoři pracovali evidentně s tímž pramenným zdrojem. Do vlastního textu ovšem zvolil, zcela v duchu jeho adorace hlavního hrdiny knihy, lépe vyznívající Beckovského verzi. Dalším drobným argumentem, pojícím se k Harrachově štědrosti, je u Pfalze (a následně doslovně i Beckovského a Krásla) jeho dobrá péče

⁵⁵ Ke stejnému poznání dospěl i moderní výzkum (až na papežovu účast), který však zdůrazňuje mj. roli vlivných přímluvců a rodinných přátel. Viz pozn. 31.

⁵⁶ J. T. V. BERGHAUER, *Protomartyr poenitentiae*, s. 118: „...quàm liberalis Eleemosynarius fuerit Ernestus, neminem è pauperibus sine Eleemosyna à se abire passus est, etsi quotidie 600. aut 700. ante aedes Archiepiscopales excubarent; quivis saltem cruciferum unum reportavit. Ante Suedicum verò incursum, quo erat valde depauperatus, quivis pauper accepit quotidie unum grossum, excepto eo, quod idem privatis supplicantibus quotidie erogabat, potissimum depauperatis è nobilitate largè subvenit, & propria manu, ut ipse vidit, quandoque uni 6. & 10. aut etiam 20. Aureos donavit.“ Viz pozn. 42.

⁵⁷ Klement BOROVIČ, *Dějiny diecése Pražské*, Praha 1874, s. 344-362, zejm. 361-362.

⁵⁸ F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 583-584.

⁵⁹ „Když pak léta 1648. Švejdové Město pražské Menší neb Malou Stranau zrádně opanovali, Arnošta arcibiskupa v jeho domě zastihli, jemu v tom domě arrest vykázali a celý dům, jak nejvíce mohli, oblaupili, - tak hojnau almužnu ačkoliv on Arnošt chudým udělovati nemohl, nicméně každý chodec aspoň jeden krejcar v tak těžkým čase a v nedostatku peněz předce od něho dostával...“ F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 374.

⁶⁰ Viz pozn. 42.

⁶¹ F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 584, pozn. 1.

o dvůr, doplněná zdůrazněním, že náklady na jeho vydržování nepřesáhly výši rozdělovaných almužen.⁶²

Zajímavé je pak v historických pracích hojně opakování veršů, jež se objevují v latinské a německé verzi ve Pfalzově kázání a jež byly užity jako motto této studie. Ačkoli Christian Augustin Pfalz své kázání zpestřil kratšími či delšími verši celkem devětkrát, zpravidla německými, případně latinskými společně s jejich německou mutací, do dějepisných prací přešly pouze ty o Harrachově štedrosti k chudákům. Pfalz je anonymně přisoudil „jednomu důmyslnému básníkovi“. V latinské podobě jich užil Berghauer s odkazem na Balbínův *Včelí roj*,⁶³ v latinské a české mutaci Beckovský a Krásl, kteří hovoří o „jednom veršovci“ a „básníku jakémsi“.⁶⁴ Ve druhé knize Balbínovy sbírky veršů z roku 1663 se skutečně inkriminované verše nacházejí⁶⁵ a je tedy pravděpodobné, že Pfalz je převzal ze čtyř roků staré Balbínovy sbírky, Berghauer pracoval evidentně jak s kázáním, tak Balbínovým dílkem, na něž v této souvislosti odkazuje, Beckovský a Krásl ovšem verše citují, aniž by je – podobně jako Berghauer – připsali konkrétnímu autorovi. O oblíbenosti motivu v dobové historické produkci svědčí také Hammerschmidtův *Prodromus gloriae Pragenae* z počátku 18. století, kde v 7. kapitole, věnované posloupanosti pražských biskupů a arcibiskupů, jsou zahrnuty v jinak faktograficky hutném svodu nejdůležitějších událostí Harrachova života jako doklad jeho dobročinnosti, a to dokonce s odkazem na pohřební kázání.⁶⁶ Životnost těchto veršů pro Harrachovskou literaturu dokládá např. také Wurzbachův *Biographisches Lexikon* z poloviny 19. století, který pomocí nich (v rámci jinak stručně pojatého životopisného medailonku) dokládá kardinálovu dobročinnost.⁶⁷

S chválou štedrosti pak souvisí další houževnatě se opakující detail – údajný pokus zvolit Harracha papežem: již Beckovský a posléze i Borový a Krásl přiřazují (oproti nekonkrétnímu údaji v kázání) tuto událost ke konkláve z roku 1665 po smrti Inocence X. a opakují Pfalzem uváděný důvod, kvůli němuž k jeho zvolení nedošlo: „Než přílišná dobročinnost Arnoštova a láska k chudým ... obavu

⁶² F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 584; F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 374-375: „I ačkoliv on jakožto arcibiskup a spolu-kardinál mnoho dvořeninův, jimž on hojně vyživení i dostatečnou mzdu roční dával, při sobě míval, více však on v každém roce almužny chudým rozdal, nežli sám s tak velkým dvorem svým strávil.“

⁶³ J. T. V. BERGHAUER, *Protomartyr poenitentiae*, s. 118.

⁶⁴ F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 374; F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 584.

⁶⁵ B. BALBÍN, *Examen melissaeum*, Praha 1663; Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 113-115.

⁶⁶ Jan Florián HAMMERSCHMIDT, *Prodromus gloriae Pragenae...*, Praha 1717, s. 419-420: „...quotidie Pauperibus largissimas eleemosynas distribuit, prout ipsi adscriptum est Elogium, in oratione funebri: Pauper...“

⁶⁷ Constanz von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Bd. 7, s. 372-373: „Er war ein großer Wohlthäter der Armen, so daß ein lateinischer Poet seiner Zeit an ihn das lateinische Distichon dichtete: Pauper...sedet. Täglich wurde eine ansehnliche Zahl derselben in seinem Palaste an mehreren Tischen gespeist.“

*budila ve sboru voličském. Římané zajisté se strachovali, že stana se papežem veškeré dědictví sv. Petra chudým rozdá...*⁶⁸

Ostatní klíčové práce raněnovověké historiografie zabývající se, byť okrajově, dějinami pražského arcibiskupství (například Pešínův *Phosphorus septicornis*⁶⁹ nebo Balbínova *Miscellanea historica Regni Bohemiae*⁷⁰) neprozrazují práci s Pfalzovým pohřebním kázáním a zmíněná topoi se v nich – až na citaci veršů o Harrachově almužnictví – neobjevují (vedle již zmíněného Hammerschmida také Balbín parafrázuje v *Miscellaneích* ve stručné zmínce o almužnících před arcibiskupskou rezidencí v Praze své verše z Včelího roje).

Vzájemná komparace prací, na něž odkazuje Kráslova monografie, ukázala několik zajímavých shod: jak Beckovský, tak Berghauer evidentně pracovali s Pfalzovým pohřebním kázáním. Využili přitom jednak stejných motivů a pasáží (například detailů a konkrétních čísel z Pfalzova líčení Harrachovy štědrosti a udílení almužen), jednak motivů odlišných. Pozoruhodná je zejména životnost pasáží věnovaných udílení almužen, jež z hlediska funerální homiletiky představují naprosto standardní, typizované součásti oslavy ctnosti, vedoucí ke spáse. Stručně můžeme konstatovat, že Beckovský se Pfalzova kázání držel soustavněji (byť, jak bylo poukázáno, ne vždy zcela přesně), opakuje doslovně Pfalzovo líčení dějin harrachovského rodu, arcibiskupova mládí, počátky kariéry u papežského dvora a následně jeho aktivity v diecézi, politické aktivity ve službách panovníků i papežů. Berghauer využíval i jiných zdrojů a věnoval se dalším tématům, které v Pfalzově kázání zcela absentují – vložil například rozsáhlou pasáž o založení poutního kostela Panny Marie Vítězné na Bílé hoře. Obě práce pak použil pro základní životopisné údaje vztahující se k Harrachovu rodu a mládí a pro charakteristiku arcibiskupovy „povahy“ Krásl. Tyto motivy u něj představují pouhé doplnění výkladu církevního života za Harrachova episkopátu, necituje jako svůj zdroj pohřební oslavnou promluvu a pracuje se sekundárním tlumočením těchto motivů prostřednictvím raněnovověké historiografie, včetně jejích omylů.

Úzký vztah dobové historiografie a pohřebních kázání vychází z prostého faktu, že oba literární druhy „sloužily primárně počestné vzpomínce čili ‘memorii’ sociální elity“.⁷¹ Pohřební kazatelé mohli v ojedinělých případech vedle svých tradičních informačních zdrojů (autopsie, informací pozůstalých, instrukcí zesnulých, testamentu atd.) využít při přípravě pohřební řeči historické dílo. Inspirací Florentia Schillinga pro biografické pasáže pohřebního kázání nad rakouských kancléřem Johannem Baptistou Verdenbergem byla *Annales Ferdinandi* císař-

⁶⁸ F. KRÁSL, *Arnošt hrabě Harrach*, s. 14; podobně F. BECKOVSKÝ, *Poselkyně*, s. 375; a od něj doslovně K. BOROVIČ, *Dějiny*, s. 362: „...na to jeden z přednějších obyvatelův římských tato slova od sebe slyšeti dal: On kardinál z Harrachu důstojnosti papežské sice jest hoden, však stane-li se to a on bude-li papežem učiněn, jest se obávati, aby celé Patrimonium Sancti Petri neb důchody papežské všechny mezi chudý lid nerozdal.“

⁶⁹ Tomáš PEŠINA Z ČECHORODU, *Phosphorus septicornis*, Praha 1673, s. 551-552, s. 603-604.

⁷⁰ B. BALBÍN, *Miscellanea historica Regni Bohemiae I./VI, pars II.*, Praha 1684, s. 72-73.

⁷¹ H. TERSCH, *Florentius Schillings „Totengerüst“*, s. 336.

ského nejvyššího hofmistra Franze Christopha Khevenhüllera, obsahující malé životopisy významných osobností v okolí císaře Ferdinanda II.⁷² Opačný postup – tedy pronikání konstruktů obsažených v pohřebních kázání do dobové, a z ní do moderní historiografie – lze z logiky věci předpokládat daleko častěji.⁷³ Stejného vlivu na mladší dějepisectví dosáhlo například pohřební kázání Johanna Preise nad bamberským a würzburgským biskupem Fridrichem Karlem Schönbornem z roku 1746,⁷⁴ pohřební kázání nad kardinálem Damianem Hugo Schönbornem, biskupem ve Špýru a Kostnici, z roku 1743,⁷⁵ nebo kázání nad kardinálem a kostnickým biskupem Markem Sittikem.⁷⁶ Pohřební kázání byla často prvním souvislým životopisným vyprávěním a nabízela historikům nejen více či méně detailní informace, ale také (a možná především) interpretaci životního příběhu, několik výmluvných historek k jeho dokreslení, stylistické figury, rétoriku.⁷⁷ V Harrachově případě přešly do historických prací zejména motivy, vycházející z literárního a hagiografického kánonu, k nimž je soudobá historiografie nanejvýš obezřetná a hodnotí je jako prázdné floskule a nicneříkající klišé.

---

⁷² Tamtéž, s. 333-335.

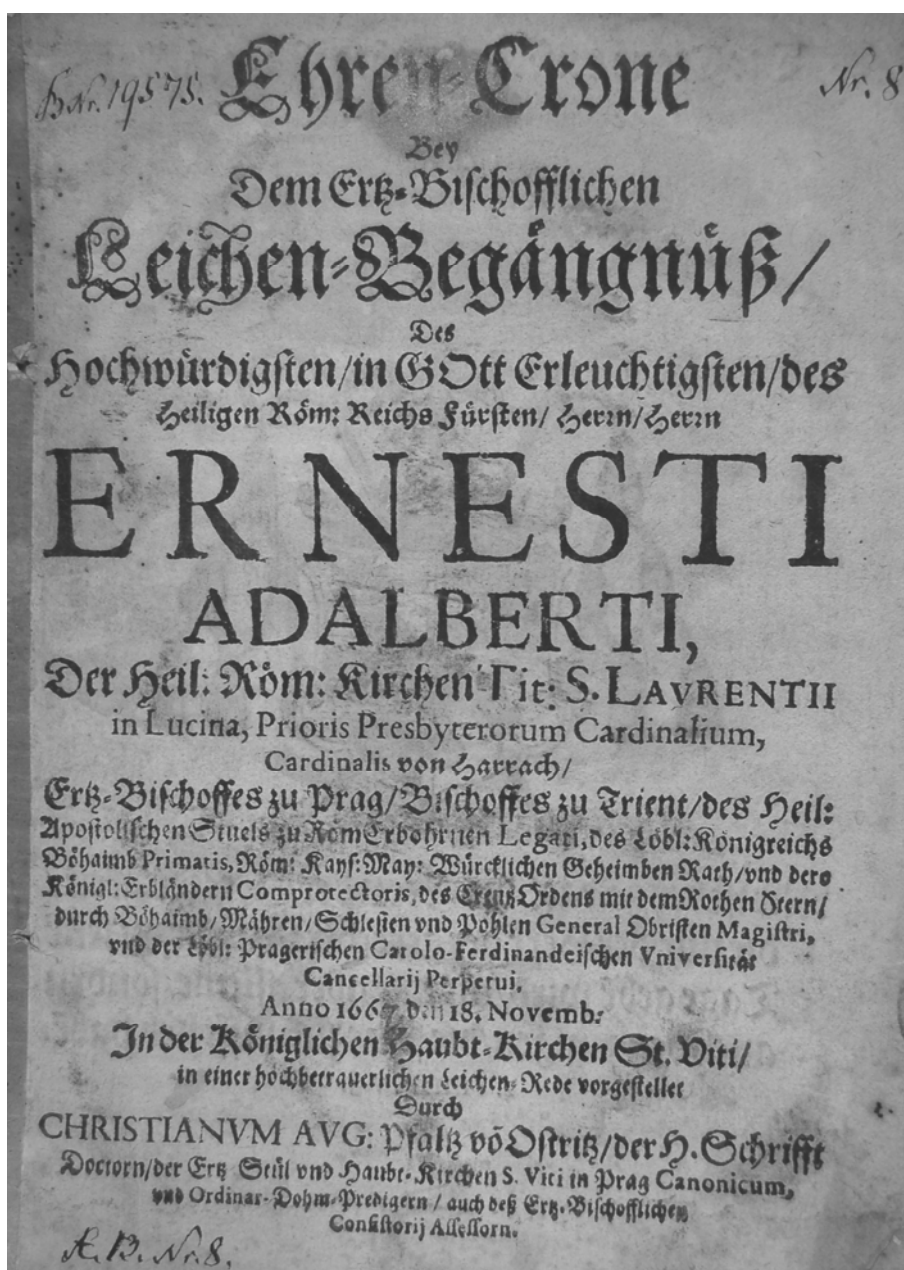
⁷³ Tamtéž, s. 318, pozn. 45.

⁷⁴ W. G. MARIGOLD, *Leichenpredigten*, zejm. s. 275-276.

⁷⁵ Stephan MAUELSHAGEN, *Trauer und politisches Kalkül. Zwei Leichenpredigten für Damian Hugo von Schönborn (1676-1743)*, in: B. BOGE – R. G. BOGNER (Hrsg.), *Oratio Funebris*, s. 235-246, zejm. 243-245.

⁷⁶ Simonetta SCHERLING, *Markus Sittikus III. (1533-1595). Vom deutschen Landsknecht zum römischen Kardinal*, Konstanz 2000, s. 43.

⁷⁷ Günter HESS, *Memoriae Thesaurus. Predigttradition, ikonographischer Kanon und historische Realität beim Leichenbegängnis Kaiser Karl VII. (München 1745)*, in: Werner WELZIG (Hrsg.), *Predigt und soziale Wirklichkeit. Beiträge zur Erforschung der Predigtliteratur*, Amsterdam 1981 (=Daphnis 10), s. 3-46.

Obr. 1: Titulní list tisku Christian Augustin PFALTZ Z OSTRIGA, *Ehren-Crone Bey Dem Ertz-Bischofflichen Leichen- Begängniß, Des ... Herrn, Herrn Ernesti Adalberti ... Cardinalis von Harrach, Ertz-Bischoffes zu Prag...*, Prag 1667 (Benediktinské opatství Rajhrad, sign. Y. II. ff. 6, přív. 8).

Zusammenfassung:

**„Das gute Gedächtnis“, die Leichenpredigt und die ältere Geschichtsschreibung.
Die deutsche Leichenpredigt über Kardinal Harrach aus dem Jahr 1667.***

Im Herbst 1667 verstarb der Prager Erzbischof, Kardinal Ernst Adalbert Harrach (1598-1667). Unmittelbar darauf wurden in Prag und Wien mehrere Leichenpredigten und Funeraldrucke veröffentlicht, unter ihnen die deutschsprachige Leichenpredigt des Prager Kanonikers Christian Augustin Pfaltz von Ostrig. Das Ziel der Begräbnisprediger war es (außer den Hinterbliebenen Trost zu spenden und an die Notwendigkeit von Gebeten für die Seele der Verstorbenen zu erinnern), zum guten Gedächtnis und Erinnerung beizutragen.

Eine Leichenpredigt übermittelt – unter Verwendung der genauen biographischen Angaben – ein allgemeines Ideal; die gefeierten christlichen Tugenden sind mit der konkreten Lebensgeschichte verbunden und die panegyrische Ausprägung nähert die Predigt dem Heiligenlob, einschließlich der Verwendung vieler legendenhafter Topoi. Hier drängt sich die Frage auf, inwieweit die Prediger in ihrer Konstruktion und Interpretation des Lebens eines Verstorbenen erfolgreich waren – ob und auf welche Weise die Leichenpredigten als eine relevante historische Quelle durch die zeitgenössische und moderne Historiographie rezipiert worden sind.

Die Analyse der Leichenpredigt von Pfaltz (die gründliche Passagen über die Familie Harrachs, das Geschlecht, das Jugendalter und die Karriere enthält) und der Vergleich mit der Monographie über Harrach von F. Krásl aus dem Jahr 1886 (die bis zum Buch von A. Catalano aus dem Jahr 2005 die einzige Synthese bot) hat mehrere Übereinstimmungen gezeigt, in deren Krásl mehr oder weniger auf die Leichenpredigt von Pfaltz zurückgriff. F. Krásl hat freilich nicht direkt mit der Leichenpredigt gearbeitet. Er hat zwei Arbeiten aus dem Anfang des 18. Jahrhunderts ausgewertet (*Poselkyně starých příběhů českých* von Beckovský und Berghauers *Protomartyr poenitentiae*), die die Leichenpredigt von Pfaltz benutzten – durch ihre direkte Wiedergabe (Berghauer) oder durch ihre Nacherzählung (Beckovský).

Die Leichenpredigten boten oft die ersten biographischen Zusammenfassungen und gaben den Historikern nicht nur mehr oder weniger ausführliche Informationen an die Hand, sondern auch (und vielleicht vor allem) die ersten Interpretationen der Lebensgeschichte sowie ein paar der anschaulichsten Episoden aus dem Leben der Verstorbenen. Darüber hinaus lassen sich auch die verwendeten Stilfiguren bzw. die Rhetorik der Predigten selber analysieren. In Harrachs Fall sind in die Geschichtsforschung vor allem die aus dem literarischen und hagiographischen Kanon entnommenen Motive übergegangen.

* Der Beitrag ist durch Unterstützung der Herzog August Bibliothek in Wolfenbüttel und GA ČR (Post-doc grant 404/05/P579) entstanden.